

על שום מה נבחר דוד למלך ישראל? / שוקי רייס

חלקו השני של ספר שמואל א' מוקדש לתיאור המעבר ממלכות שאול למלכות דוד. התהליך המתואר בפרקים אלו ארוך ומפורט בשל העובדה ששאול סרב להכיר בהכרעה הנבואית לסיים את מלכותו. הביטוי המעשי והסמלי להכחשה זו הוא הניסיון הבלתי פוסק לרדוף אחרי דוד אחרי האדם שהכל הכירו בו כאדם הראוי להחליף את שאול.

ברובד הגלוי עוסקים תיאורים אלו בהשתלשלות העניינים שהביאה לסיום דרכו של שאול, עד למותו ולהחלפתו בדוד. אולם ברובד הסמוי נראה שהם משמשים רקע תיאולוגי ומוסרי להבנת כישלונה של מלכות שאול ומצע להכרת דמותו של דוד, האיש שהתנהלותו מהווה דוגמה ומופת למלכות הראויה בישראל. עולה מכך שהסיפורים בפרקים אלה מהווים תשתית נסיבתית ועלילתית מחד ומוסרית וערכית מאידך להבנת החלפת המלכות משאול לדוד.¹

יחידת הסיפורים של מרדפי שאול אחרי דוד (פרקים כ"ז-כ"ד) מסתיימת בתיאור בריחת דוד לאכיש מלך גת, למקום המצוי מחוץ לתחום הגישה של שאול, עובדה שהביאה לסיום הרדיפה אחריו (כ"ז א). היחידה הבאה חותמת את סיפורי מלכות שאול בתיאור המערכה הצבאית האחרונה של שאול נגד פלשתים, שהסתיימה במותו על הר הגלבוע (שמואל א' ל"א). יחידה זו מתפרשת על פני כמה פרקים. היא נפתחת בתיאור קצר על אודות ההיערכות הצבאית של פלשתים (כ"ח א): "וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּקְבְּצוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת מַחְנֵיהֶם לְצַבָּא לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל". תיאור ההיערכות נקטע במעבר לתיאור של תמונה בזירה אחרת - סיפור בעלת האוב בעין דור (כ"ח), תמונה זו מוסיפה לאווירת המצוקה בה היה מצוי שאול שברוב ייאושו מפאת חוסר יכולתו לשאול בה' הלך לבעלת האוב.² סיפור בעלת האוב תחוב בתוך סיפור ההתארגנות של פלשתים כפי שניכר מן החזרה המקשרת בתחילת הפרק הבא "וַיִּקְבְּצוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת כָּל מַחְנֵיהֶם אֶפְקָה וַיִּשְׂרָאֵל חַנִּים בַּעֲנֵן אֲשֶׁר בְּיַרְדֵּנָאֵל" (כ"ט א).³

לצד תיאורים אלה מצפה הקורא להתפתחות נוספת שיכולה לשנות את פני כל התמונה. חוליית המעבר בין יחידת המרדפים של שאול אחר דוד ובין יחידת המלחמה האחרונה של שאול היא סיפור ההצטרפות של דוד לאכיש מלך גת (שמואל א' כ"ז ה-יב). מסיפור זה מתברר שדוד תיעתע באכיש מלך גת, והעמיד פנים כאילו הוא פוגע בערי ישראל, בזמן שפשט על ערים הסמוכות למקום מושבו - צקלג. הסיפור על הצטרפות דוד לצבא אכיש לקראת המערכה נגד ישראל (כ"ח א-ב) יוצר ציפיה לפעילות של דוד בתוך מחנה פלשתים, פעילות שתשבש את עליונות הפלשתים.⁴ אולם תיאור ההתפתחות במחנה פלשתים בפרק כ"ט משנה את פני התמונה. בניגוד לדעת אכיש מלך גת שתמך בצירופו של דוד למחנה פלשתים, השרים התנגדו לכך וראו בצירופו איום על מחנה פלשתים. דעת השרים שהתקבלה שיבשה סופית את אפשרות הצירוף של דוד למחנה פלשתים. שוב, אם מנסים להבין את פשר התיאור מלבד הכיוון העלילתי הגלוי, נראה שמהתפתחות זו ניכרת ההכרעה האלוקית שלא לאפשר לדוד לחבל בהצלחת הפלשתים מול מחנה ישראל, הכרעה שמממשת את דברי שמואל לשאול בפרק הקודם: "וַיִּתֵּן

¹ על הניגודים הרבים בין דוד לשאול ראה: מ' גרסיאל, **ספר שמואל א'**: עיון ספרותי במערכי השוואה, באנלוגיות ובמקבילות, רמת גן תשמ"ג, וכן במאמרה של ש' זמיר בקובץ זה עמ' 211-212.

² ש' בר אפרת, **שמואל א'**, **מקרא לישראל**, 2002, עמ' 344.

³ תופעה דומה מצויה בסיפור יהודה ותמר בספר בראשית ל"ח הנתון בתוך מסגרת של החזרה מקשרת המתארת את מכירת יוסף (ברא' ל"ז לו; ל"ט א).

⁴ מ' גרסיאל, **שמואל א'**, **אנציקלופדיה עולם התנ"ך**, עמ' 216.

ה' גם את ישׂראל עֲמַד בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּמָחָר אֶתָּה וּבְנִיךָ עָמִי גַם אֶת מַחְנֶה יִשְׂרָאֵל יִתֵּן ה' בְּיַד פְּלִשְׁתִּים " (שמ"א כ"ח יט). התפתחות זו מניעה את העלילה אל עבר סופה - סופו של שאול.

עיקר ההתמקדות במאמר זה תהיה בבירור מעמדו ותפקידו של הסיפור בפרק הבא פרק ל'. בדומה לסיפור בעלת האוב (כ"ח) גם סיפור זה המתאר את מלחמת דוד בעמלק להשבת השבויים שנישבו בצקלג תחוב בתוך היחידה המתארת את המלחמה של פלשתים בשאול על הר הגלבו. גם כאן ייתכן ההסבר של התפתחות עלילתית הקשורה למחנהו של דוד בצקלג, אלא שהסבר זה אינו תורם להבנת ההתפתחות של העלילה בזיקה לסיום דרכו של שאול ולהעברת המלכות לדוד.

גם כאן, הניתוח הספרותי עשוי לקדם את הבנת הסיפור ואת הסיבות למיקומו בתוך היחידה המתארת את סוף מלכות שאול, בסמוך לסיפור האחרון המתאר את מות שאול. פרשנים וחוקרים טוענים, שמיקומו של הסיפור בתוך היחידה המתארת את סופו של שאול, מצביעה על הניגוד בין התנהלותו של דוד כראוי למלוכה ובין שאול כמי שאינו לה.⁵ דוד פגע בעמלק על אף שלא נצטווה על כך בניגוד לשאול שלא מילא כראוי את הציווי למחות את זכר עמלק. דוד, למרות המצוקה הגדולה על השבי, ובעקבות הטענות הקשות של אנשיו כנגדו הצליח להתגבר: "וַיִּתְּצֶר לְדָוִד מְאֹד כִּי אָמְרוּ הָעָם לְסָקְלוֹ כִּי מָרָה נִפְשׁוֹ כֹּל הָעָם אִישׁ עַל בְּנָיו וְעַל בְּנֵיתָיו וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּה' אֱלֹהָיו". (שמ"א ל' ו) הוא פונה אל ה' יוצא למלחמה ומצליח. זאת, בניגוד לשאול שאינו מצליח לתקשר עם ה' ופונה ביאושו אל בעלת האוב, והולך במודע אל מותו. ההשוואה בין דוד לשאול כהסבר למעבר בין סיפור המלחמה של שאול לסיפור המלחמה על דוד מתקבלת על הדעת, ובמיוחד על רקע הידיעה שהשוואה זו אכן קיימת במהלך פרקים אלה וכדלעיל.

יחד עם זאת נדמה שכיוון זה אינו מספק, ראשית מפני שגם דוד אינו משמיד את עמלק באופן טוטאלי, וכמו כן נראה שמגמת פניו של דוד הייתה להחזיר את השבויים ולא לפגוע בעמלק, הקשר שאינו עולה כלל במהלך הסיפור. בנוסף לכך נדמה שמהלך הסיפור וההתעכבות על הפרטים הקטנים שבסיפור זה מעודדים להציע מגמה נוספת לסיפור. אילו מגמה הייתה אך ורק להצביע על התקשורת עם ה' ולתאר את הניצחון של דוד די היה לדווח על כך ולא היה צריך לתאר את כל פרטי המהלך של דוד ואנשיו בדרך למלחמה בעמלק, ואת פרטי המשא ומתן בנוגע לחלוקת השלל בסוף הסיפור. ניתוח הסיפור בקריאה צמודה עשוי להעלות כיוון נוסף להבנת משמעותו ותפקידו של הסיפור.⁶

וַיְהִי בַּבָּא דָּוִד וְאֶנְשָׁיו צָקְלָג בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַעֲמַלְקִי פָּשְׁטוּ אֶל נֶגֶב וְאֶל צָקְלָג וַיִּכּוּ אֶת צָקְלָג וַיִּשְׁרְפוּ אֹתָהּ בָּאֵשׁ. וַיִּשְׁבוּ אֶת הַנָּשִׁים אֲשֶׁר בָּהּ מִקְטָן וְעַד גְּדוֹל לֹא הָמִיתוּ אִישׁ וַיִּנְהָגוּ וַיִּלְכוּ לְדָרְכָם. (א-ב)

הסיפור מתחיל בתיאור הפשיטה של עמלק על המחנה של דוד בצקלג. עמלק שורפים את העיר ושובים את הנשים, הכתוב מדגיש שעמלק לא המיתו איש. לעת עתה התכלית של הדגשה זו אינה ברורה. האם יש כאן המעטה בחומרה של מעשה עמלק בכך שלא המיתו איש? ההסבר להדגשה זו מצוי לדעתי בהמשך הפרק.

לאחר מכן מתוארת המצוקה, ולאחריה ההתמודדות של דוד עמה. בתחילה בבכי רב וצער על כך שאנשיו האשימוהו ובקשו לסקלו, אך לבסוף: "וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּה' אֱלֹהָיו" (ו) הרבה ניתן ללמוד מכאן על דוד האיש והמנהיג. אל מול הבדידות הנוראית בה היה מצוי דוד, לאחר שנשותיו נשבו, ולאחר

⁵ מ' גרסיאל, שם עמ' 221; י' קיל, שמואל א', דעת מקרא, עמ' שג.

⁶ להצעה נוספת לניתוח סיפור זה ראו: מ' וינשטוק, "מות שאול והכאת דוד בעמלק (עיונים בשמ"א פרק ל'), מגדים לו, תשס"ג, עמ' 77-88.

שאנשיו ראו בו אחראי לטרגדיה, דוד מתעודד ומתחזק על ידי ה'. העוצמה של דוד ניכרת גם מן ההמשך מדרך השאלה בה': "אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגָּדוֹד הַזֶּה הַאֲשָׁנֹנִי וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי הִשָּׁג תִּשְׁיֵג וְהִצַּל תִּצְלִי" בפתיחה של שאלתו מציב דוד את המובן מאליו: "ארדף",⁷ התשובה של ה': "רדף כי השג תשיג והצל תציל", כוללת אינפורמציה עודפת מעבר למה שדוד שאל, תשובה שיש בה ביטוי לתמיכה הרבה לה זכה דוד מאת ה'.

בפסוקים הבאים: ט-טז מתוארות שתי אפיזודות קצרות הקשורות להתקדמות של דוד לקראת המתקפה נגד עמלק.

1. הליכת שש מאות האנשים עם דוד בשלב הראשון, ופיגור של מאתיים אנשים ליד נחל הבשור ;
2. מציאת האיש המצרי, עבד לאיש העמלקי, ותיאור הסיוע של האיש לרדת אל הגדוד העמלקי.
האפיזודה הראשונה, נראית כהתפתחות עלילתית לא משמעותית בשלב הזה, אולם סופו של הסיפור לגלות על חשיבותה. האפיזודה השנייה נראית בעלת משמעות מן הבחינה העלילתית הואיל ודבריו של האיש/הנער המצרי הובילו את דוד ואנשיו להכאת עמלק. אולם גם כאן נדמה, שהכתוב מוסר מידע עודף לא רלוונטי בנוגע להתנהגות של דוד ואנשיו לאיש המצרי: "וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מִצְרִי בְּשָׂדֵה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל דָּוִד וַיִּתְּנוּ לוֹ לֶחֶם וַיִּשְׁקְהוּ מַיִם. וַיִּתְּנוּ לוֹ פֶּלֶח דְּבַלָּה וַיִּשְׁגִּי צִמְקִים וַיֹּאכְל וַתִּשָּׁב רֹחוֹ אֵלָיו כִּי לֹא אָכַל לֶחֶם וְלֹא שָׁתָה מַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לַיְלֹת" (יא-יב). מדוע מפרט הכתוב את התפריט שהעניקו דוד ואנשיו לאיש המצרי? כיצד זה תורם להבנת העלילה שעוסקת במרדף שמנהל דוד אחר העמלקי?
נדמה שבתשובת הנער המצרי לדוד יש מענה לקושיה זו. הנער נעזב על ידי אדונו בשל מחלתו ללא מאכל ומשתה. דרך סיפור הדברים של הנער מתגלית ההתנהלות הצינית של עמלק לחייהם של העבדים, ובאמצעותה ניתן גם להבין את פתיחת הסיפור על ההתנהלות של עמלק עם נשות דוד ואנשיו בתחילת הפרק. העמלקי חפצים בעבדים. פשיטתם על אוכלוסיה אזרחית חלשה נועדה על מנת להשיג רכוש חדש, עבדים חדשים. השגת עבדים חדשים משחררת את העמלקי מן הצורך להחזיק עבדים חולים, אולם שלא מתוך נדיבות כלפי העבדים החולים. עבדים אלו נשארו ללא מאכל ומשתה, זאת למרות שהעמלקי היו משופעים בהם כפי שעולה מן ההמשך: "וירדהו והנה נטשים על פני כל הארץ ככלים ושתים וחגגים בכל השלל הגדול..." (טז) די היה בפלח דבלה ושני צמקים בכדי להשיב את רוחו של האיש. ייתכן שזהו ההסבר לשינוי בין: "איש מצרי" בפי המספר מול "נער מצרי" בפי הנער עצמו. ייתכן שהשינוי נובע מנקודת התצפית השונה בשני האברים. בדברי המספר שמשקף מן הסתם את נקודת המבט של אנשי דוד כתוב איש מצרי ואילו מנקודת התצפית של המצרי המשקפת את המציאות הידועה אך ורק לו, הוא קורא לעצמו נער.⁸ הוא מכונה 'איש' על ידי המספר הואיל וכך היה נראה בעיני אנשי דוד, כמבוגר מכפי גילו אולי מפני שלא אכל כמה ימים, ואולי מפני שהיה עבד שעבד עבודת פרך תחת אדונו העמלקי. גם ייתכן שהדבר מדגיש את התמונה שהשתקפה לאנשי דוד, השונה מן המציאות בראותם את המצרי, בכדי להבליט את הסתכלותם הכנה על מצבו ומעמדו של האיש, ללא קשר לפוטנציאל המודיעיני הקיים בו.

⁷ כך פירש זאת המלבי"ם, והרד"ק פירש זאת כשאלה שה"א השאלה בראשה. השווו: בר אפרת עמ' 361. ואפשר שמפני דוחק השעה צירף את השאלות: האדרוף האשיג. מ"צ סגל, **ספר שמואל**, תשלי"ז, עמ' רכב.
⁸ יש שפירשו שינוי זה כביטוי למעמדו כעבד.

נדמה שתפקידה של האפיזודה הקצרה על אודות הנער המצרי להציג בפני הקורא את האכזריות הרבה שבה נהגו העמלקי כלפי עבדיהם, שנתפשו בעיניהם כרכוש בעל חשיבות אינטרסנטית ותו לא. 'הסחורה' החדשה שהגיעה לידי העמלקי מן הפשיטה האחרונה בצקלג אפשרה להם להיפטר מן 'הסחורה' הישנה והמשומשת בדרך אכזרית - השארתם חולים ללא דבר מאכל ומשתה. עד כמה שונה התנהגות זו מן הנורמה של דוד ואנשיו, שראו אדם סובל, ודבר ראשון הם דאגו להשיב את רוחו ללא קשר לתועלת המודיעינית שהם עתיד להפיק ממנו, שהרי בשלב זה עדיין לא ידעו מיהו. ההרחבה בסיפור בנוגע ליחס של אנשי דוד לנער המצרי במציאות של מרדף, שהזמן משחק בו לרעה מבליטה את הצד הערכי של דוד ואנשיו. יושם לב, שהפירוט בנושא זה רחב יותר מן התיאור של המערכה הצבאית עצמה ללמדך שבעיני המקרא סיפור הדבלה ושני הצימוקים חשוב יותר מן ההישג הצבאי של המלך המיועד.

בפסוקים הבאים מתאר הכתוב את הכאת הפלשתים ואת ההצלה של הנשים והטף. במבט ראשון נראה שזהו שיא הסיפור. אולם מסתבר שיש לסיפור המשך, ושוב מבחינת פרופורציונית התיאור בהמשך מפורט ונרחב יותר. בהמשך מסופר על חזרת המנצחים ופגישתם עם האנשים שפיגרו מלכת בנחל הבשור: "וַיָּבֵא דָּוִד אֶל מְאֵתִים הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּגְרוּ מִלֶּקֶת אַחֲרַי דָּוִד וַיֵּשִׁיבֵם בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיֵּצְאוּ לְקִרְיַת דָּוִד וְלְקִרְיַת הָעָם אֲשֶׁר אֵתוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם". (כא) משום מה מדגיש הכתוב שדוד ניגש עליהם ושואל לשלום, התייחסות זו נראית תמוהה מעט אם לא מיותרת. אולם התגובה של שאר האנשים מבהירה מיד: "וַיַּעַן כָּל אִישׁ רֶעַ וּבִלְעֵל מִהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִם דָּוִד וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר לֹא הָלְכוּ עִמִּי לֹא נָתַן לָהֶם מִהַשְׁלָל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ כִּי אִם אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיִּנְהֲגוּ וַיִּלְכְּוּ". (כב) השאלה של דוד לשלום של האנשים מנוגדת להתנהגות של האנשים הרעים שעמו.⁹ לראשונה משתמש הכתוב בסיפור זה בלשון שיש בה הערכה שיפוטית: "כל איש רע ובליעל". אנשים אלה לפי המתואר לא ראו בעין יפה את האמפתיה שגילה דוד כלפי הנשואים בנחל הבשור. מהו שורש הויכוח בין דוד לאנשים אלה? מדוע מכנה אותם הכתוב בכינוי כה קשה, והרי לכאורה, הצעתם להקנות למי שנלחם שלל נראית על פניו, לגיטימית!:

נראה שצריך לדייק היטב בדברי האנשים על מנת לרדת לשורש תשובתם: "לא ניתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו". למה מתכוונים האנשים באמרו: "כי אם איש את אשתו"? וכי יש מקום לחשוב אחרת, האין זה מובן מאליו שיתנו להם את הנשים חזרה? מסתבר שלא. נראה שהאנשים שהלכו עם דוד גרסו כי נתינת הנשים בחזרה לבעליהן היא לפנים משורת הדין. נדמה שעל פי תפישתם השלל כפי שאכן היה מקובל בעולם העתיק, כלל הן את הרכוש והן את הנשים והטף, ואם כן, הנכונות לוותר על הנשים מתפרשת בעיניהם כנדיבות יתר.¹⁰ לא כך ראה את הדבר דוד. בעיני דוד הייתה זאת אך ורק מלחמת הצלה של הנשים שנשבו. בעיניו המלחמה לא נועדה בכדי להשיג רווחים כלכליים, אלא להגשים ערכים מוסריים ממדרגה ראשונה. כך גם נתפס הדבר בעיני הכתוב, המכנה את האנשים 'רעים' ובני בליעל'. נדמה שהסיבה לכך שהכתוב מכנה אותם בשמות אלה נובע מן הרצון לגנות ולהסתייג מקו המחשבה הבנאלית שאפיין את האנשים שהלכו עם דוד. תשובתו הכפולה של דוד מבהירה את עמדתו:

⁹ בר אפרת, שם, עמ' 364.
¹⁰ פי ארצי, בראשית, עולם התנ"ך, 1993, עמ' 101.

וַיֹּאמֶר דָּוִד לֹא תַעֲשׂוּ כֵן אֶחָד :

1. אֵת אֲשֶׁר נָתַן ה' לָנוּ וְיִשְׁמַר אֶתְנוּ וְיִתֵּן אֶת הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדָנוּ.
2. וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לְדַבֵּר הַזֶּה כִּי כָחֶלֶק הִירָד בְּמִלְחָמָה וּכְחֶלֶק הַיָּשֵׁב עַל הַכְּלָיִם יִחַדּוּ יַחְלְקוּ. (כג-כד)
העמדה של דוד נובעת בראש ובראשונה מהשקפה תיאולוגית לפיה המלחמה היא של ה' ולפיכך, אל לו לאדם לנכס לעצמו את השלל. תפיסה זאת משלימה את התיאור מתחילת הפרק על התחזקותו של דוד בה' ואת התיאור של השאלה בה'. מתיאורים אלה ניכרים ביטויי האמונה של דוד ביחס למקורו של הניצחון. בתשובה השנייה ישנה אמירה חברתית, שכנראה נובעת מתוך התפיסה הדתית, שהוצגה לעיל ולפיה יש להתייחס באופן שווה בין התפקידים השונים שנעשים במלחמה, הואיל ובכל מקרה המלחמה היא של ה'. על פי גישה זו אין להבדיל בין האנשים הנמצאים בחזית ובין אלה השומרים על הכלים. מעניין לשים לב להתפתחות בהצגת האנשים שנשארו בנחל הבשור במהלך הסיפור, מנקודות תצפית שונות:

בתחילה הם מוצגים: "ויעמדו מאתיים איש אשר פגרו מעבור את נחל הבשור" (י)

בהמשך: " מאתים האנשים אשר פגרו מלכת אחרי דוד וישיבם בנחל הבשור" (כא)

לבסוף: " כי כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו" (כד)

נראה שהמספר מציג בתחילה את התמונה כפי שהיא משתקפת בעיני האנשים שהלכו עם דוד. מבחינתם היו אלו אנשים שפיגרו מלכת ולא היו יכולים להמשיך במרדף ותו לא, אנשים ללא תועלת. בהמשך מוצגת התמונה כפי שהיא משתקפת בעיני דוד היוצא לקראתם ושואל לשמם, אנשים אלה הושבו בנחל הבשור. בשלב זה הכתוב אינו מנדב את מלא המידע, הואיל והקורא אינו יודע לאיזה צורך הם הושבו בנחל. רק בדברי דוד במענה לאנשים הרעים מתקבלת התשובה המלאה לפיה הם הושבו לשמור על הכלים. כלומר, דוד השכיל לנצל את חולשתם של חלק מהאנשים על מנת לשמור על הכלים ולאפשר לחיילים בעלי הכושר להמשיך במרדף עם מטען קל יותר. נראה שזאת הייתה המדיניות הקבועה של דוד כעולה מפרק כ"ה: "וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאַנְשָׁיו חָגְרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ אַחֲרַי דָּוִד כְּאַרְבַּע מְאוֹת אִישׁ וּמֵאֲתַיִם יָשְׁבוּ עַל הַכְּלָיִם" (יג).¹¹ הזוית השונה בהצגת מאתיים האנשים מחדדת את הבדלי ההשקפה השונים בין דוד לאנשים הרעים בני הבליעל. נראה שהכתוב נוקט בתכסיס נוסף על מנת להעריך באופן ביקורתי את האנשים הרעים בני הבליעל. יש לשים לב לביטוי המזלזל שהשמיעו בני הבליעל כלפי מאתיים האנשים: "וַיִּנְהָגוּ וַיִּלְכוּ" (כב), כלומר: תלכו מכאן ומהר. ביטוי זה מקביל לביטוי הפותח את הסיפור בדבריו של המספר המתאר את התנהלות העמלקי: "וַיִּנְהָגוּ וַיִּלְכוּ לְדָרְכָם" (א). בניסוח הסיפור ישנה אם כן הקבלה ייחודית בין תיאור ההתנהלות של העמלקי ובין הדברים שאומרים אנשי דוד שהכתוב מכנה אותם בני בליעל. זוהי הקבלה בין תפיסת העולם הבעייתית של כמה מאנשי דוד ובין תפיסת העולם של העמלקי. באופן זה יוצר הכתוב תמונה מורכבת מבחינה שיפוטית שנועדת לקעקע את החשיבה החד ממדית, ולפיה העולם מתחלק בין רעים ומושחתים הלא הם עמלק, ובין אנשים טובים ומוסריים - ישראל. לעיתים עשויים אנשים מישראל לנהוג בדרך שמאפיינת את ההשקפה העמלקית, וחובתנו של המנהיג לזהות זאת ולהיאבק כנגד זה. התפיסה שדוד מציג כנגד אנשיו מבקשת לקבוע נורמות מוסריות חדשות בענייני מלחמה.

¹¹ יושם לב ליחס המספרי 400 לוחמים מול 220 יושבים על הכלים הדומה לסיפור שלפנינו.

הפסוק הבא, המסכם: "וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וַמְעַלְהָ וַיִּשְׁמְרָהּ לְחֹק וּלְמִשְׁפָּט לְיִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (כה). מעביר את הסיפור שלפנינו מן ההקשר המקומי-עממי שלו, של מנהיג חבורה מצומצמת המתמודד ונלחם כנגד שוסי המדבר, אל ההקשר הלאומי חוקתי. דוד נוהג כאן כמלך המחוקק נורמות מוסריות שהתוקף שלהן נמשך לאורך זמן. החוק שקבע דוד לדורות שמחייב את חלוקת השלל בין הגורמים החברתיים השונים מהווה השלמה לעיקרון שנקבע בספר במדבר בנוגע לחלוקת שלל מדין: "שָׂא אֶת ראש מִלְקוֹחַ הַשָּׂבִי בְּאֶדְם וּבִבְהֵמָה אֶתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרֵאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה. וְחֲצִיתְ אֶת הַמִּלְקוֹחַ בֵּין תַּפְשִׁי הַמִּלְחָמָה הַיִּצְאִים לְצָבָא וּבֵין כָּל הָעֵדָה".¹² (במדבר ל' כו-כז)

חלוקת השלל בערי יהודה במקומות שהסתובב בהם דוד המתוארת בחמשת הפסוקים האחרונים של הפרק מבליטה את תפקידו ומעמדו של סיפור המלחמה בעמלק כסיפור שמאפיין את דוד כמנהיג הפועל בתחומי הנהגה שונים באופן שמצדיק את בחירתו למלך ראוי, שפעילותו עוסקת גם בתחומים הכרחיים כמו צבא וביטחון אך אינו מזניח תחומים חשובים שבעיני המקרא הם המבחן האמיתי להצלחתה של הנהגה – חוק ומשפט, צדק וחינוך. עקרונות אלו מושתתים על יסודות אמוניים עמוקים שנטועים עמוק בתורת ה' ובמצוותיו כפי שעולה מן ההתאמה בין החוק של דוד ובין הציווי במלחמת מדין.

ייחודו של הסיפור שלפנינו בזה שהוא מציג באופן מרוכז מספר תכונות של דוד המוכיחות את התאמתו למלכות, וכמדומני שהסיבה לכך היא, שזהו הסיפור האחרון לפני סיפור מותו של שאול המכין את הקורא לקראת המלכת דוד בחברון.

נסכם את תכונות הנהגה של דוד המתוארות בסיפור שלפנינו:

1. היכולת לצאת ממצב של מצוקה על ידי התחזקות בה' ואף שכל הסובבים אותו מיואשים ומגלים כלפיו עוינות. בתכונה זו בולט דוד בניגודו לשאול.
2. יכולתו לפנות לה' ולזכות לתשובה שמתגלית מתוכה תמיכה אלוקית ואף מעבר למה שביקש בשאלתו. בניגוד לשאול (כ"ח ו) ה' עונה לו ומבטיח לו הצלחה במלחמה, דוד פועל כמלך השואל בה' וה' מבטיח לו הצלחה.
3. התייחסותו הרגישה לנער המצרי, שמגלה את רגישותו המוסרית.
4. דוד נלחם בעמלק ומוכיח את יכולתו כמועמד למלוכה – במה שנכשל שאול.
5. הישגים צבאיים ויכולת להחזיר את השבויים שנשבו על ידי העמלקי.
6. התייחסותו הרגישה של דוד לאנשים שפיגרו מלעבור את נחל הבשור, ושאלתו בשלומם המנוגדת לאנשים בני הבליעל שסבבו אותו.
7. ההכרעה לחלק את השלל עם היושבים על הכלים והסדרת העניין במסגרת חוקית ארוכת טווח. דוד פועל כאן לא כמפקד מליציה קטנה, אלא בעל אחריות לאומית, כאן הוא מתגלה כמחוקק ובעל מוסר.
8. חלוקת השלל עם שאר ערי יהודה בהם נהג להסתובב מרחיבה את החוק הנזכר, שלא רק היושבים על הכלים נהנים מן השלל גם היושבים בעורף ובערים.

¹² יי קיל, עמי רצט.

בחלוקת השלל קובע דוד את מנהיגותו בכל אותם המקומות שבהם הוא מסתובב, זו תהיה התשתית למלכותו מיד לאחר מות שאול כפי שעולה מתחילת ספר שמואל ב'.

ההתנהלות של דוד לאורך המלחמה מזכירה בהקשרים רחבים את התנהלותו של אברהם בסיפור מלחמת המלכים בספר בראשית פרק י"ד. בדומה לסיפור שלפנינו, אברהם יוצא למלחמה על הצלת שבויים שהם בני משפחה. בשני המקרים מדובר על מנהיג בלתי מוכתר שאיננו מנהיג פורמאלי אלא של חבורה של אנשים ההולכים עמו. בשני הסיפורים מתואר ניצחון והכאה של האויב ולאחריו חזרת המנצחים עם השבויים החוזרים והשלל. בשניהם מתפתחת שיחה בנוגע לשבויים ולשלל, כשאברהם ודוד מייצגים קו מוסרי וערכי שמדגיש את מטרותיה של המלחמה כמלחמה להצלת השבויים והשבתם, שמנוגד לקו המחשבה של האנשים הסובבים אותם. בסיפור מלחמת דוד בעמלקי בני הבליעל מייצגים את הקו המטריאליסטי. הם תובעים לעצמם, כמנצחים את השלל, ומציעים למאתיים האנשים להסתפק בבני משפחתם השבויים. בסיפור המלחמה של אברהם במלכים, מלך סדום מייצג את הקו המטריאליסטי כשהוא מבקש לעצמו את הנפש ואילו את הרכוש הוא מבקש להעניק לאברהם. במבט ראשון נשמעת הצעתו הוגנת אלא שאברהם גוער בו: "אם מחויט ועד שרוף נעל ואם אקח מקל אשר לך ולא תאמר אני העשיתי את אברם" (ברא' י"ד כג). מדוע מגיב אברהם באופן כל כך תקיף, מה רע בהצעתו של מלך סדום? נדמה, שמלך סדום מערים על אברהם בנכונותו לוותר על הרכוש. לכאורה הוא מתגלה כנדיב, אך למעשה על פי המקובל, הוא יודע שגם הרכוש וגם הנפש שייך למנצחים. אברהם מצידו יכול היה לסרב להצעתו ולקחת גם את הרכוש וגם את הנפש, אולם בתשובתו האירונית הוא דוחה בשאט נפש את הצעת מלך סדום ומסרב לקחת הן את הרכוש והן את הנפש. אברהם אבינו פועל על פי תפיסתו המוסרית, לפיה מטרות המלחמה היו אך ורק מוסריות לצורך הצלת השבויים וללא כל זיקה לרכוש ולהיבטים אינטרסנטיים אחרים. בקשתו היחידה של אברהם בנוגע לרכוש הייתה: "בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם" (בראשית י"ד כד). אברהם מבקש לתגמל את האנשים שהלכו עמו על פי עקרונות המלחמה, אך את עצמו הוא מבקש להשאיר נקי.

בנוסף לזיקה התמטית בין שני הסיפורים ניתן לשים לב גם למספר זיקות לשוניות כעולה מן הטבלה הבאה: ¹³

מלחמת אברהם - בראשית י"ד	מלחמת דוד - שמואל א' ל
וישמע אברם כי נשפה אחיו (יד)	וינשיהם ויבניהם ויבניהם נשבו
שמנה עשר ושלוש מאות ויחדף עד דן (יד)	ויחדף דוד הוא וארבע מאות איש (י)
ויכו את כל שדה העמלקי (ז)	ועמלקי פשוטו אל נגב ואל צקלג ויכו את צקלג (א)
ויצא מלך סדם לקראתו (ז)	ויבא דוד אל מאתים האנשים... ויצאו לקראת דוד (כא)
וימלכי צדק מלך שלם... והוא להו (יח)	ויאמר דוד אל אביגיל הנהו בן אחימלך (ז)
וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם. (טז)	ויצא דוד את כל אשר לקחו עמלק ואת שתי נשיו הציל דוד. כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד. (יח-יט)

¹³ השוו: מי ויינפלד, בראשית, עולם התנ"ך, 1993, עמ' 103.

<p>וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֵלְיוֹן קִנְיָה שְׂמִים וְאַרְצָה. וּבְרוּךְ אֵל עֵלְיוֹן אֲשֶׁר מִגּוֹן צָרִיד בְּיַדְךָ וַיִּתֶּן לּוֹ מִעֵשֶׂר מְכַל (יט-כ)</p>	<p>וַיִּתֵּן ה' לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֶתְנוּ וַיִּתֵּן אֶת הַגְּדוּד הַבָּא עֲלֵינוּ בְּיַדְנוּ (כג) וַיִּשְׁלַח מִהַשָּׁלַל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרַעְיָהוּ לְאֹמֶר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשָּׁלַל אֲיָבִי ה' (כו)</p>
<p>וַיִּחַלֵּק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי עֲנַר אֲשָׁכַל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם (כד)</p>	<p>כִּי כִחְלָק הִירָד בְּמִלְחָמָה וּכְחֵלְקָה הֵיטֵב עַל הַכְּלִים יִחַדּוּ יִחְלְקוּ (כד)</p>

ההשוואה בין שני הסיפורים מחזקת את המגמה שמצטיירת משתי הדמויות אברהם ודוד.¹⁴ אברהם יסד את האומה הישראלית, הוא נבחר על ידי ה' וקיבל את ההבטחה לרשת את הארץ ולהורישנה לבניו. אברהם נבחר על ידי ה' בזכות מחויבותו למצוות ה' כפי שעולה מדברי הכתוב: "כִּי יִדְעֶתוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצְוָה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית י"ח יט). דוד נבחר להקים את המלכות ולהורישנה בזכות תכונות דמות כעולה מן הכתוב: "וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל עַמּוֹ" (ש"מ ב טו). בשתי הפרשיות שנידונו במאמר זה ניכרות תכונותיהם הדומות של שתי הדמויות, ובייחוד על רקע המקובל בתקופתם ובסביבתם.¹⁵ תכונותיהם הבולטות על רקע תמונת המציאות הסביבתית מצדיקה את הבחירה האלוקית בהם, ומסבירה את התאמתם להנהגה על יסוד תפיסת התורה והנביאים.

מאמר זה מבקש ליישם את רעיון המנהיגות על פי דגם היהלום שצורית ע"ה התכוונה לכתוב עליו.¹⁶ על פי דגם זה, המנהיג נמדד בין השאר ביכולתו להשפיע ולהגיע גם לגורמים חלשים בחברה. מאמר זה מבקש לטעון שבפרק שמציג את תכונותיו של דוד כראוי למלוכה, מודגשת תכונה זו ביותר. דוד, למרות היותו נתון במצוקה ועסוק במרדף על מנת להציל את בני המשפחה שנשבו על ידי עמלק, מגלה רגישות רבה לנער המצרי החולה שהושלך על ידי עמלק, התנהגות זו מבליטה את ההבדל בין תרבות ישראל ובין השקפת העמלקי. מאוחר יותר, מגלה דוד רגישות רבה כלפי מאתיים האנשים שפיגרו מלעבור את נחל הבשור. האווירה הכללית שהייתה בקרב החוזרים מן המלחמה זלילה בחלשים אלו, אולם דוד, לא רק שלא שיתף פעולה עם קו זה, ושאל לשלום, אלא הוא גם קבע חוק המחייב התייחסות שווה לכלל האוכלוסיה בנוגע לשלל מלחמה. בכך הוא הוכיח עצמו יותר מכל כראוי ליסד את שושלת מלכי דוד.

¹⁴ הדמיון בין אברהם לדוד קיים בהקשרים נרחבים, כגון הדמיון בין קניית גורן ארונה היבوسی לקניית מערת המכפלה, וסיפור העקידה מול סיפור המגפה לאחר המפקד. ואכמ"ל.

¹⁵ השוו: מ' ויינפלד, **בראשית, עולם התנ"ך**, 1993, עמ' 124.

¹⁶ ראו: הקדמה לחוברת וכן בדבריה של י' ברזני עמ' ???